

Єльнікова Н. І.
Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна
e-mail: kafukrain@gmail.com

ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ РОДУ ІМЕННИКА В ПРАКТИЧНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Сьогодні майже в усіх українських вищих навчальних закладах навчаються студенти-іноземці, що передбачає особливі вимоги до формування мовних курсів, організації навчання української мови, урахування національні мовні особливості студентів. Інтеграція та глобалізація інформаційних і культурних процесів, модернізація та інтернаціоналізація освіти в Україні розширюють обрії для представників інших етнічних спільнот із метою здобуття вищої освіти, пізнання та вивчення мови, літератури, культури й історії. Відповідно до Закону України «Про освіту» вивчення іноземними студентами української мови як державної в обсязі, достатньому для інтеграції в українське суспільство, є першочерговою вимогою для здобуття вищої освіти.

Методика викладання української мови як іноземної на теоретичному та практичному рівнях на сьогодні розроблена у повному обсязі, проте деякі специфічні особливості української мови як предмета вивчення, наприклад, граматичні категорії роду та числа іменника, досліджуються науковцями й до сьогодні, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Слід зауважити, що сьогодні існує достатня кількість навчальних посібників і наукових публікацій із питань вивчення української мови як іноземної, що дає змогу викладати цю дисципліну, використовуючи різноманітні методики, серед яких виділяємо такі: «Українська мова для іноземців» (А. Чистякова, Л. Селіверстова, Т. Лагута, 2006 р.), «Розмовляймо українською. Вступний курс» (Г. Макарова, Л. Паламар, Н. Присяжнюк, 2002 р.), «Словник-довідник із методики викладання української мови» (І. Кочан, Н. Захлопана, 2005 р.), «Українська мова для іноземних студентів» (Н. Лисенко, Р. Кривко, Є. Світлична, Т. Цапко, 2010 р.), «Яблуко» (М. Буряк, 2015 р.), «Українська мова як іноземна. Підготовка до тесту. Тренувальні завдання. Середній рівень» (О. Новікова, О. Тулузакова, У. Штанденко, 2017 р.) тощо.

Методика викладання української мови як іноземної передбачає вивчення рецептивної (граматичний матеріал подається через систему стандартних форм до їх значень) і продуктивної (розуміння структурних елементів мови через читання й аудіювання) граматики. Уважаємо доцільним у сучасній практиці викладання поєднувати ці методи, адже кожне явище мови необхідно вивчати в системі, тому що знання виключно граматичних форм не стане запорукою успішної комунікації. Мовленнєва практика уможливує формування та висловлення думки, донесення конкретної інформації та ідеї через граматику як інструмент, що допомагає досягти цієї мети. Незнання граматичних особливостей нерідної мови ускладнює оволодіння мовленнєвою компетенцією, хоча граматичні помилки є невід'ємною складовою мовлення студента у процесі вивчення іноземної мови на початкових етапах.

Українська мова належить до синтетичного типу флективних мов, у яких закінчення є багатозначним, органічно зливається з основою слова, формуючи єдиний сплав, унаслідок чого на стику морфем можуть відбуватися різні зміни.

Однією із найскладніших тем в українській мові для іноземних студентів є категорія роду. Розподіл за родами у різних мовах може не лише не збігатися, а й не існувати зовсім у рідній мові. На розумінні цієї теми ґрунтується подальше ефективне вивчення граматики. Граматична категорія роду є найдавнішою категорією іменників, яка властива всім іменникам української мови, є синтаксично незалежною. Це одна з найхарактерніших ознак іменника, вивчення якої сприяє успішному опануванню й інших граматичних ознак: числа, відмінкових форм, поділу іменників на відміни.

Усі іменники, крім тих, що мають форму лише множини, належать до одного з чотирьох родів: чоловічого (*стіл, Дніпро*), жіночого (*яблуня, хустка*), середнього (*вікно, слово*), спільного (*сонько, базікало*). Реалізується ця граматична категорія такими способами:

1) Лексичний – властивий назвам людей і свійських тварин і відповідає поділу за статтю (*хлопець – дівчина, корова – бик*);

2) Морфологічний – визначення роду за закінченням. Чоловічий рід має нульове закінчення та *-а/-я: день, небосхил, Микита, Петро*. Жіночий рід має закінчення *-а/-я* та нульове: *книга, мама, розкіш, путь*. Середній рід має закінчення *-о, -е, -а /-я: село, бабище, курча, ім'я*. Спільний рід має закінчення *-а/-я, -о: посіпака, чванько*. Рід особи, названої іменником спільного роду, визначають за контекстом або за родом узгодженого з цим іменником прикметника чи займенника. При визначенні роду таких іменників можуть виникнути складнощі, коли студенти-іноземці визначають у словах типу *філолог, фотограф, ректор, директор, лейтенант, офіцер* спільний рід, пояснюючи це тим, що ці посади можуть обіймати як чоловіки, так і жінки. Потрібно акцентувати їхню увагу на тому, що такі іменники чоловічого роду, але за українським правописом 2019 року від подібних іменників можна утворювати фемінітиви із відповідними суфіксами та застосовувати у текстах офіційно-ділового та наукових стилів, наприклад, *філолог – філологиня, фотограф – фотографеса, лейтенант – лейтенантка* та ін.

3) Словотвірний – визначення роду лише в похідних іменниках утворенням співвідносних іменників (для назв людей і тварин) чоловічого, жіночого і середнього роду: *журналіст – журналістка, вовк – вовчиця, кішка – кіт – кошеня*; збірних та абстрактних іменників: *студентство, возз'єднання, павутиння*. Іменники, що називають осіб чоловічої і жіночої статі відповідно до їх статусу чи роду діяльності, протиставляються за родом (*студент – студентка, артист – артистка, викладач – викладачка*), а також національністю (*українець – українка, італієць – італійка*)

4) Синтаксичний – узгодження в реченні родових форм іменника з родовими формами прикметників, дієприкметників, займенників, числівників, дієслів минулого часу та умовного способу: *зелена трава, прочитаний підручник, яскраве сонце, одна родина, завітала Олена, прочитав би Петров*.

Необхідно звернути увагу на те, що у навчальних закладах східної частини України студенти-іноземці перебувають у двомовному середовищі, що ускладнює нормативне визначення роду у деяких іменниках, які існують в українській та російській мовах, проте належать до різних родів, порівняймо: *собака* (ч. р.) – *собака* (ж. р.), *путь* (ж. р.) – *путь* (ч. р.), *біль* (ч. р.) – *боль* (ж. р.), *дріб* (ч. р.) – *дробь* (ж. р.), *запис* (ч. р.) – *запись* (ж. р.), *посуд* (ч. р.) – *посуда* (ж. р.), *кір* (ч. р.) – *корь* (ж. р.), *ступінь* (ч. р.) – *степень* (ж. р.), *папороть* (ж. р.) – *папоротник* (ч. р.) тощо. Такі іменники засвоюються не одразу, необхідно їх вивчити, запам'ятовуючи рід, і регулярно повторювати, додаючи нові слова до вже відомих.

Граматична категорія роду в українській мові прямо пов'язана із категорією істота – неістота. До істот належать іменники, що називають осіб (*студент*), тварин (*собака*), міфологічних істот (*мавка*), померлих (*покійник*), решта іменників є назвами неістот (*фінанси, стіл*). Слід звернути увагу, що поділ іменників на істоти – неістоти не збігається з розрізненням живого – неживого в природі, такі іменники потрібно відрізнити за

допомогою окремих питань і відмінкових форм. У назвах істот-осіб чоловічого роду збігаються форми родового та знахідного відмінків однини і множини: *друга, друзів* (родовий відмінок) – *друга, друзів* (знахідний відмінок). У назвах неістот збігаються форми називного і знахідного відмінків множини: *зошити (лежать) – (бачу) зошити*.

До лексичного запасу іноземних студентів входять слова, запозичені з інших мов, які є незмінюваними в українській мові. Рід у таких іменників можна визначити так:

1) Назви осіб мають рід відповідно до статі: *пані, леді* – ж. р., *мсьє, денді* – ч. р.;

2) Назви тварин, як правило, чоловічого роду: *фламінго, шимпанзе, кенгуру*. Винятками є *цеце* – ж. р. (муха), *івасі, путасу* – ж. р. (риба);

3) Іменники-неістоти належать до середнього роду: *шоше, кашне, авокадо, суфле*. Винятками є *авеню* – ж. р. (вулиця), *есперанто* – ж. р. (мова), *кольрабі* – ж. р. (капуста), *торнадо* – ч. р. (вітер).

Іменник *пальто* в українській мові відмінюваний, належить до середнього роду.

Із граматичною категорією роду іменників тісно пов'язане вивчення прикметників, займенників, які мають ті самі форми зміни, як прикметники, дієслова минулого часу. Автоматизовані навички застосування родових форм іменників дають змогу правильно будувати речення, поділяючи їх за граматичними класами та розрядами.

Таким чином, рід іменників – це та граматична категорія, з якої починається систематичне вивчення граматики української мови та проходить крізь всю систему іменників. Від чітких знань родових форм іменників залежить не лише чистота та правильність мовлення мовців, а й темп говоріння, оскільки пошук відповідної родової форми може затримувати комунікативний акт. Складнощі категорія роду може викликати у студентів-іноземців із такою рідною мовою, в якій категорія роду відсутня.

Література:

1. Исиченко Ю. А. Самоучитель украинского языка: учеб. изд. / Ю. А. Исиченко, В. С. Калашник, А. А. Свашенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев : Высш. шк., 1990. – 285 с.

2. Космакова-Братушенко Т. Д. Українська мова для іноземців: навч. посібн. / Т. Д. Космакова-Братушенко. – Одеса : Астропринт, 2000. – 728 с.

3. Кочан І. Словник-довідник із методики викладання української мови / І. Кочан, Н. Захлюпана. – 2-ге вид., випр. і доп. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.

4. Лисенко. Н. О. Українська мова для іноземних студентів: навч. посібник / Н. О. Лисенко, Р. М. Кривко, Є. І. Світлична, Т. П. Цапко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 240 с.

5. Макарова Г. Розмовляймо українською. Вступний курс: навч. посіб. / Г. Макарова, Л. Паламар, Н. Присяжнюк. – Київ : Бібліотека українця, 2002. – 112 с.

6. Мацюк З. Лінгвістичні основи методики викладання граматики української мови як іноземної / З. Мацюк // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – Вип. 2. – С. 31 – 39.

7. Чистякова А. Б. Українська мова для іноземців / А. Б. Чистякова, Л. І. Селіверстова, Т. М. Лагута. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2006. – 522 с.